

IMIENNICZTWO ZIEMI CHEŁMSKIEJ W XVI–XVII WIEKU

Warszawa : Sowa, 2017. — 320 s.

Наукова література з історичної ономастики поповнилася новим солідним виданням — монографією знаної польської дослідниці Ірени Митник «Imiennictwo ziemi chełmskiej w XVI–XVII wieku», що спроектована на вивчення проблеми формування антропонімікону XVI–XVII ст. з урахуванням особливостей його функціонування на території конкретного географічно-адміністративного регіону, що окреслює польсько-українське прикордоння, — територію Холмщини.

Авторка здійснила багатоаспектне й поліпараметричне дослідження, урахувавши низку соціолінгвістичних критеріїв, що впливають на функціонування мовних одиниць, насамперед етнічного, станового, гендерного, вікового, що важливі для становлення відповідних антропонімів. Найсуттєвіше, власне, те, що досліджуваний антропонімікон формувався в умовах взаємодії двох споріднених лінгвокультур: він є наслідком складного процесу взаємодії, взаємовпливу, запозичення.

Вивчення онімного простору загалом має важливе значення для розуміння особливостей розвитку людства, гуманітарних наук і мовознавства зокрема, оскільки надає важливу інформацію для глибшого пізнання історії, географії, культури та ін. Однак провідна роль у цьому процесі належить усе-таки антропонімам.

Як видається, актуальність порушеної проблеми виражена вже самим дослідницьким об'єктом, предметом і матеріалом, адже «кожен онім — власна назва містить інформацію про особливості іменованого об'єкта, історичну епоху, в якій виникла назва, етнос, котрий створив назву, мову, на якій створена назва, й багато іншого»¹. Значущість аналізу, здійсненого І. Митник, підсилює окреслений нею хронотоп і чинник явища метисації (хоч цей термін

дослідниця й не використовує)² як процесу й наслідку взаємодії споріднених мов, оскільки докладно описано глобальне явище, як зазначає сама авторка, становлення «польської й української антропонімної системи з урахуванням державного розшарування її жителів та міжмовного взаємовпливу, відображеного в іменуванні» (с. 43).

І. Митник поставила цілком конкретну й важливу для науки мету — здійснити «паралельний опис розвитку антропонімних систем холмської землі в XVI–XVII століттях» (с. 50), якої, відразу наголосимо, зуміла досягти. Дослідниця сфокусувала увагу на власних назвах, що слугували для номінування трьох основних укладів — шляхти, міщан і селян як складників прикордонного антропонімікону.

Авторка рецензованої монографії справедливо вказує, що її дослідження певною мірою доповнює працю Е. Волніч-Павловської, яка описала антропонімію руського воєводства без холмської землі³. Отже, безперечною є й новизна рецензованої монографії, оскільки заповнено ще одну прогалину в історії слов'янської антропонімії.

Фактичний матеріал авторка зібрала самостійно на основі ретельного аналізу джерельної бази, основна частина якої — рукописні документи, зокрема юридичні акти (с. 54–58). І. Митник наголосила, що дібрані нею антропоніми ґрунтуються на конкретних документах, які створені на холмській землі й датовані XVI–XVII століттями. Авторська картотека становить майже 10 тис. онімів, що, як видається, дає право вченій зробити вірогідні й обґрунтовані висновки. До того ж фактологічний до-

² Див.: *Намачинська Г. Я.* Питання про вплив української мови на російську як наслідок метисації // *Studia Ukrainica Posnaniensia.* — 2017. — Zesz. 5. — С. 135–141.

³ *Wolnicz-Pawłowska E.* Osiemnastowieczne imiennictwo ukraińskie w dawnym województwie ruskim. — Wrocław, 1978. — 180 s.

¹ *Зубко А. М.* Українська ономастика: здобутки та проблеми. Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики. — К., 2007. — С. 262.

слідницький матеріал у неї чітко кодифікований, щодо кожної антропонімної одиниці вказано джерело її фіксації, а це засвідчує дослідницьку сумлінність, ретельність і заслугове схвалення.

Зазначимо також, що рецензована монографія — наслідок багаторічної й плідної діяльності дослідниці, оскільки ця праця ґрунтується на певному синтезі, узагальненні теоретичних положень, які були викладені в розвідках І. Митник, що подані в списку використаної літератури. Це низка наукових студій, підготованих у період з 2007 по 2017 рр. (див.: *Imiennictwo szlachty polskiej w ziemi chełmskiej w XVI wieku* // Мова в дзеркалі особистості, Івано-Франківськ, 2013, с. 94–107; *Środki i sposoby identyfikacji szlachty polskiej w ziemi chełmskiej w XVII wieku* // *Studia Ucrainica Varsoviensia*, 2014, т. 2, s. 113–120; *Rodzime i obce. Z badań nad imiennictwem pogranicza polsko-ukraińskiego w XVI–XVII wieku* // Типологія та функції мовних одиниць, 2014, № 1, с. 281–294; *Antroponimia szlachty ukraińskiej ziemi wołyńskiej i chełmskiej w XVI wieku* // *Studia Interkulturowe Europy Środkowo-Wschodnie*, 2015, т. 8, s. 113–12) та опублікованих у серйозних теоретичних часописах Європи (див.: *Славянский слой в антропонимиконе польско-украинского пограничья в XVI ст.* // *Onomastikas pētījumi. Onomastic Investigations*, Rīga, 2014, с. 187–197; *Identyfikacja mieszkanców pogranicza polsko-ukraińskiego w XVI–XVII wieku* // *Beiträge zum 18. Arbeitstreffen der Europäischen Slavistischen Linguistik (Polyslav)*, Wiesbaden, 2015, s. 177–185). Важливо також, що монографія базується на словнику, укладеному І. Митник, під назвою «*Słownik historyczno-etymologiczny antroponimów ziemi chełmskiej (XVI–XVII wiek)*» (Warszawa, 2017), де впорядковано масивний фактичний дослідницький матеріал, який покладено в основу авторського теоретичного осмислення. Цей словник заслугове на окрему рецензію.

Крім цього, І. Митник здійснила глибокий аналіз великого масиву літератури з досліджуваної проблеми, що вже само по собі має цінність як ретельно зібраний і схарактеризований показник наукової літератури з актуалізованої проблеми, який буде корисним й іншим науковцям. Список цієї літератури становить: а) перелік документальної, фактологічної літератури, зокрема, про що йшлося, і рукописної, як-от: «*Akta miasta*

Chełma 1619–1677», «*Akta dóbr Świerże 1644, 1678*», «*Akta miasta Hrubieszowa z 1601–1615*», «*Akta miasta Kryłowa 1616–1698*», «*Księga grodzka chełmska. Rejestry podatkowe z 1653–1676*», «*Księga grodzka krasnostawska. Rejestry podatkowe z 1652–1676*», «*Księga urodzeń parafii rzymsko-katolickiej Czuczycze 1689–1700*», «*Księga urodzeń i małżeństw parafii rzymsko-katolickiej w Siennicy Różanej z 1623–1700*» та ін., б) важливі словники власних назв відповідних часових періодів, спроектовані на досліджуваний простір функціонування антропонімів, як-от: *SSNO, SEMot, AntrPol*, що дали змогу простежити чинник фіксації виявлених фактів у спеціальній довідковій літературі; в) наукова література польських (Й. Бартмінського, Г. Турного, К. Риму-та, Й. Пієрера, Е. Вольніч-Павловської, Г. Пельцьової, В. Чарнецького, Ф. Чижевського та ін.), білоруських (Е. Морощкіна, В. Плошанського, М. Сенива, Н. Теодоровича) та українських (Г. Бучка, С. Пахомової, Р. Осташа, П. Чучки, В. Шульгача) учених.

Список використаної дослідницею літератури містить 550 найменувань. Він поділений на основну літературу, що цитується (288 позицій), та допоміжну (262 одиниць).

Відзначимо й потужну дослідницьку методику. Крім описового методу, актуалізовано метод порівняльно-зіставний, що проектується не лише на факти двох лінгвокультур, але й на гендерні параметри, вікові, етнічні, станові; використано прийоми етимологічного та соціолінгвістичного аналізу; мовні факти розглянуто в статичній й у динаміці одночасно (вивчається мовний матеріал, характерний для XVI ст., й у розвитку — для XVII ст.); використано елементи методу кількісних підрахунків, а також методи контекстуального й дискурсивного аналізу, структурно-семантичного аналізу та класифікаційний метод.

Рецензована монографія має традиційну структуру: складається зі вступу, чотирьох розділів, розлогих висновків та анотації англійською мовою, списку скорочень та літератури, розподіленої відповідно на цитовані й допоміжні джерела. Крім цього, у кінці праці додано карту Речі Посполитої XVI ст. з виокремленням холмської землі. Обкладинка естетично оформлена й репрезентує фрагмент зображення міста Холм XVI ст.

У «Вступі» («Wprowadzenie») (с. 9–58) коротко викладено історію холмської землі, її ключові етапи (окреслено найважливіші дати, суттєві для розуміння історичного поступу, розвитку міста, його розбудови, подається, зокрема, й інформація про першу згадку про Холм, що зафіксована в Літописі Нестора); описано геополітичний статус цієї землі; читачеві запропоновано різні точки зору щодо трактування етапів і характеру її колонізації, звісно, ідеться й про етнос, який проживав на цій землі. Дослідниця фрагментарно розповідає й про історію окремих поселень Холмщини — міст чи селищ (сільських осередків), важливих з огляду на усвідомлення тогочасної політико-економічної ситуації, соціологічної параметризації населення, що необхідно для належного опису антропонімів. Згадано й релігійний компонент — схематично описано історію стосунків між православною, латинською та унітарною єпархіями, що також має певне значення для розуміння тенденцій становлення досліджуваного антропонімікону.

Крім цього, ідеться й про історію опису антропонімікону населення Холмщини в науковій літературі, характеризується те, що зроблено попередниками авторки; цілком справедливо увагу приділено й науковим розвідкам з діалектології, у яких актуалізовано питання, пов'язані з вивченням діалектів, поширених на холмських землях, що також вплинуло на становлення окремих іменних форм.

У вступній частині сформульовано актуальність, новизну праці, окреслено її об'єкт, предмет, матеріал, мету й завдання, методологічні засади. Прагнення розділити зібраний матеріал на дві частини: український і польський антропонімікони — це мотивований авторський концептуальний задум, що дав змогу реалізувати поставлену мету й показати реальну картину поширення антропонімікону в аналізованому регіоні, виявити відмінність, що існувала між двома лінгвокультурами, які паралельно функціонували на Холмщині та відповідно взаємодіяли, показати особливості цієї взаємодії та взаємовпливу.

У першому розділі «Imiona» (с. 59–141) дослідниця запланувала описати паралельно дві розглядувані системи антропонімів — українські та польські власні імена, що, відповідно, традиційно поділяються за гендерним принци-

пом на чоловічі та жіночі.

І. Митник дотримується хронологічного принципу й розподіляє матеріал за століттями, урахуовуючи соціальний статус носіїв імен — їхню станова належність: шляхта, міщани, селянство. Зібраний матеріал укладено у вигляді словника за досить складною поліпараметричною схемою: запис імені (актуалізовано форму, що відображена в документальному джерелі), зазначення джерела фіксації, наведення сучасної форми та подання етимологічної довідки за наявності відапелятивних слов'янських форм, що мають тожозвукову основу; запропоновано й ілюстративну джерельну базу з інформацією про кількість уживань імені в конкретному столітті та про станова належність носія імені. Зазначено ступінь популярності імені, його мотиваційну основу, морфологічну будову, етнічну забарвленість. Звернено увагу також і на конфесійний чинник. Матеріал репрезентовано у формі словникових гасел. В окремих випадках запропоновано таблиці, у яких показано конкретні ознаки й параметри зіставлення. Для порівняння в додаткових таблицях подано найпопулярніші імена, поширені на землях Волині за виробленим у праці принципом. Це полегшує сприйняття матеріалу й може стати основою подальших розвідок.

Другий розділ — «Określenia poimienne» (с. 142–231) присвячено аналізу зібраного матеріалу з огляду на граматичні параметри, зокрема морфемні показники, словотвірні моделі з класифікаційним розподілом його, як і в попередньому розділі, на дві основні гендерні системи — чоловічі й жіночі імена, що стосуються української й польської антропонімії з урахуванням становаї належності та хронологічного відтворення за актуалізованими століттями. Повторюється та сама структурна схема подання матеріалу в таблицях з актуалізацією виробленої методики порівняння з показниками, характерними для Волині. Ідеться про мотиваційні схеми онімних номінацій. За традицією виокремлено: 1) імена, що походять від назв місцевостей; 2) імена, що походять від етнічних назв; 3) імена, що вказують на певну залежність; 4) відапелятивні імена; 5) геральдичні імена; 6) запозичені імена.

Як видається, у цьому випадку доцільно було б розмежувати імена дещо інакше, зокрема виділити групу, що ре-

презентує розглядувані оніми з огляду на їхнє питоми походження, та запозичені імена, а в середині цих груп простежити підтипи.

Реалізуючи свій задум багатоаспектного аналізу, І. Митник звертає увагу й на такий соціологічний чинник, як імена дорослих та імена дітей з урахуванням гендерного аспекту.

У третьому розділі — «Sposoby identyfikacji» (с. 232–244) авторка здійснила вдалу спробу окреслити способи ідентифікації чоловічих і жіночих антропонімів з урахуванням станового статусу за виробленою параметризаційною схемою.

Завершує працю четвертий розділ — «Wpływy międzyjęzykowe w antroponimii ziemi chełmskiej w świetle kontaktów polsko-ukraińskich» (с. 245–257), присвячений виявленню міжмовних впливів, що простежені в аналізованому матеріалі — антропонимії холмської землі — у світлі польсько-українських контактів.

Польсько-українське прикордоння було предметом наукових розвідок істориків і мовознавців упродовж тривалого часового періоду. Це переконливо продемонструвала І. Митник, проаналізувавши відповідну літературу й зосередивши увагу на матеріалі, що, зокрема, торкається антропонимії досліджуваного регіону.

Відзначимо структурну стрункість монографії, що відбито й у висновках («Uwagi końcowe») (с. 258–266). Вони складаються зі сформульованих дослідницею узагальнень та конкретизованих спостережень, що ґрунтуються на особливостях вияву кожного із задекларованих для аналізу аспектів та параметрів.

Можливо, праця була б ще стрункішою, якби короткі підсумки супроводжували кожний з розділів. А висновки, очевидно, можна було б подати у вигляді паралельних діаграм домінувальних тенденцій у розвитку українського й польського антропоніміконів.

Як видається, праця збагатилася б, якщо б авторка подала й власні погляди на природу лексичного значення антропонімів.

Також можна було б дещо інакше кваліфікувати й той факт, що в струк-

турі значення прізвищ містяться дані про належність до високого роду, наявність титулу. На сьогодні ця ознака не є важливою для осмислення прізвища, а в XVI–XVII ст. виокремлювали відповідні суфікси, що мали прагматичний зміст (ідеться про афікси на зразок *-ski, -skie*), — указували на благородне походження носія таких прізвищ.

Уважаємо, що мова монографії відповідає канонам наукового стилю, виклад логічний, переконливий, метамова системна; текст сприймається легко, незважаючи на складність репрезентованого матеріалу. Очевидно, досягненням авторки є й те, що вона створила новий, модифікований жанр наукової праці, який ґрунтується на поєднанні монографії класичного типу з лексикографічними вкрапленнями, що засвідчують великий ступінь фактографічності й документальності наукової студії. Нова форма мотивована новим дослідницьким підходом.

Праця І. Митник має добру перспективу, оскільки глибокий, ретельний і багатоаспектний аналіз може спонукати до порівняння холмського антропонімікону з антропоніміконами інших регіонів України й Польщі та виявляти відповідні тенденції, що можна спроектувати й на відстеження подальшої долі кожної конкретної власної назви в часовій перспективі з урахуванням «моди» на імена, лінгвокультурних «смаків». Вона корисна не лише для мовознавців, а й для культурологів, істориків, етнографів, теологів, для всіх, хто цікавиться пізнанням специфіки паралельно існуючих на Холмщині польської й української лінгвокультур, що відображено в системі відповідних антропоніміконів.

Немає жодного сумніву, що рецензована монографія збагачує польську, українську й ширше — слов'янську ономастичну науку, корисна вона й для лінгвогендерології, соціолінгвістики, порівняльного українсько-польського мовознавства, а тому потребуватиме перевидання. При цьому, на наш погляд, у ній варто було б додати предметний та іменний покажчики. Як видається, монографію необхідно видати й у перекладі українською мовою, щоб вона стала доступнішою для українських учених.

Т. КОСМЕДА,
Д. ЯНЧУРА
(Польща)